

Sąvokų topografavimas bendradarbių laisvalaikio tyrime

IRMA ŠIDIŠKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius

El. paštas: sidiskiene@istorija.lt

Straipsnyje analizuojamos sąvokos, susijusios su vykdoma tema „Bendradarbių laisvalaikis. Miestiečių bendrijos kultūrinė raiška“ (1). Pagrindinės sąvokos, apimančios šią problematiką, yra laisvalaikis, darbas ir miestiečių kultūra. Remiantis antropologų, sociologų tyrimų, susijusių su šio tyrimo pagrindinėmis sąvokomis, trumpa analize, nustatytos jų tarpusavio sąsajos ir ribos, išryškintos optimaliausias tyrimo kryptys. Bendradarbių bendrijų laisvalaikio tyrimai mieste – vienas iš būdų atskleisti neformalųjį miestiečių kultūrinį gyvenimą ir socialinius saitus.

Raktažodžiai: laisvalaikis, šventė, bendradarbiai, profesija, miestiečių kultūra

---

IVADAS

Apmąstydamas Europos etnologijos prasmę ir tikslą Ullrichas Kockelis pažymi, jog šio mokslo „policentrinės istorijos pasekmė buvo gyva įvairovė ne vien pavadinimų, bet ir metodų, per kuriuos, turint omeny disciplinų visumą, atsiranda sinergijos potencialai, o jie, pranokdami paprastą pasikeitimą duomenimis bei idėjomis, gali padėti kurti tarpdisciplinines inovacijas“, o kad galėtų disciplina „ne tik pereiti nuo vieno požiūrio prie kito, bet ir sukurti kažką visiškai naują <...> etnologai turi gerai išmanyti įvairias disciplinas, tačiau negali pasimesti paviršutiniškose metodų samplaikose, kas pernelyg dažnai neteisingai suprantama kaip tarpdiscipliniskumas“ [18, 40]. Pradedant vilniečių bendradarbių laisvalaikio tyrimus svarbu apžvelgti gretutinius tyrimus ir nusistatyti savo tyrimo prieigas. Šis žingsnis nepretenduoja į inovacijas, tačiau privalomas, norint suvokti pasirinktos problematikos sąvokų diapazoną.

Tyrimo objektas – laisvalaikio, šventės, darbo, profesijos, bendradarbių, miestiečių kultūros sąvokos, siejamos su tema „Bendradarbių laisvalaikis. Miestiečių bendrijos kultūrinė raiška“.

Tikslas – išnagrinėti laisvalaikio, darbo ir miestiečių kultūros sąvokų ir kai kurių jų sudėtinių komponentų (šventė, profesija) vartojimą sociologų, antropologų, etnologų tyrimuose, siekiant nustatyti jų tarpusavio sąsajas bei ribas ir optimizuoti tyrimo kryptis.

Keliami uždaviniai: išanalizuoti sąvokas, trumpai pristatant jų raidos tyrimuose pokyčius, ir išryškinti autorės tiriamai temai artimas prieigas. Straipsnis suskirstytas pagal vartojamų sąvokų platesnes grupes ir jų subgrupes: a) laisvalaikio, švenčių; b) darbo, profesijos,

---

(1) Tema vykdoma pagal Lietuvos istorijos instituto programą „Socialinė sąveika ir kultūrinė raiška mieste: laisvalaikis, šventės ir ritualai“ (2012–2016), vadovas Žilvytis Šaknys.

bendradarbių ir c) miestiečių kultūros. Pirmiausia pateikiama sąvokų, vartojamų lietuvių ir anglų kalbose, bendroji prasmė ir pereinama prie su jomis susietų tyrimų trumpos apžvalgos.

Darbo naujumą lemia tai, kad vilniečių bendradarbių kartu praleidžiamas laisvalaikis, švenčiamos šventės ir šiose bendrijose susiformavę ar primesti ritualai Lietuvos etnologijoje iki šiol nėra tyrinėti. Miestiečių kultūros etnologiniai tyrimai apėmė šeimose vykusių procesus. Vilniaus ir Kauno miestų šeimų tyrimus 1983 m. paskelbė Antanas Daniliauskas ir Petras Kalnius: A. Daniliauskas apžvelgė darbininkų kultūrinio vartojimo (periodika, literatūra, muzika, dailė, kinas, muziejai, turizmas) problemas, o P. Kalnius – šeimos kūrimo, jos struktūros ir sudėties klausimus [11], kuriuos toliau plėtojo kitose studijose [17]. Regina Merkienė taip pat apsiribojo Grigiškių darbininkų šeimų buities (gamyklos kadru sudėtis, šeimos struktūra, maistas, gyvenamieji namai, interjeras, drabužiai) tyrimais [25]. Miesto šventės Lietuvoje atskirais laikotarpiais, nors ir negausiai, tirtos istorikų, kultūrologų, sociologų. Užsienio sociologai, antropologai nemažai dėmesio skyrė laisvalaikio, miesto švenčių ir organizacinės kultūros klausimams, todėl svarbu trumpai apžvelgti šiuos tyrimus.

Žmogaus gyvenime persipina darbas (užimtumas) ir poilsis. Iš pirmo žvilgsnio laisvalaikis, poilsis ir darbas – visiškai priešingos kategorijos, tačiau poilsio laikas darbe (minutės, pietų pertraukos ir pan.) taip pat būtinas. Šiais laikais laisvas laikas darbovietėje yra reglamentuojamas darbo kodekso, tačiau darbo intensyvumas ir atokvėpis koreliuoja priklausomai nuo įvairių išorinių sąlygų (darbo pobūdžio) ir vidinių, susiklosčiusių pagal dirbančiųjų bendravimo stilių (betarpiškumas / oficialumas). Laisvalaikio darbo vietoje galima įvardyti ir tą laiką, kai geriama kava / arbata, rūkoma ir, žinoma, kai pažymimas bendradarbio gimtadienis, kitas gyvenimo ciklo arba darbinis įvykis, kalendorinė, valstybinė, profesinė bei kita šventė. Pastarosios šventės darbuotojų laisvalaikį susieja su formaliąja ir neformaliąja organizacine bei vietos visuomenės, kurios atstovais yra dirbantieji (šiuo atveju – miesto), kultūra.

LAISVALAIKIS, ŠVENTĖS

Lietuvių kalbos žodį „laisvalaikis“ sudaro du žodžiai – *laisvas* ir *laikas*, kuris paaiškinamas kaip „laisvas, atspėjamas nuo darbo laikas“ [22]. Vadinasi, šis laikas yra suvokiamas kaip neužimtas darbine veikla. Žodis aiškiai nurodo laiko kategoriją. Anglų kalboje vartojamas *leisure* neturi tik vienos aiškios laiko dimensijos: apibrėžiamas kaip „laisvė“ ir kaip „laisvas laikas“ nuo darbo ir užimtumo reikalų. Priklausomai nuo to, kaip suvokiamas laisvalaikis, kokia jam priskiriama kategorija, tyrimas gali apimti įvairius aspektus. Pagrindinės **laisvalaikio** kategorijos yra laikas, būseną ir veiklą.

Laisvalaikio tyrimų problematika keičiasi kartu su besikeičiančiu žmonių laisvalaikio, sąlygojamu skirtingų galimybių, lyčių vaidmenų, kultūrinių kontekstų [15], žmogaus gyvenimo tikslų suvokimo. Antai apšvietos filosofams (Volterui, Ruso, Kantui) laisvalaikis atrodė neutilitarus ir buvo suvokiamas kaip laiko švaistymas [33]. Toks požiūris ilgai išliko ir pirmuosiuose tyrimuose, kuriuose nagrinėjamas laisvalaikio santykis su darbu ar veikla. Čia dažniausiai laisvalaikis buvo suvoktas kaip likutinė darbo (Proper) ar patirties (Ken Roberts) kategorija. Laikytasi požiūrio, jog darbas yra viešas, socialus ir reguliuojamas, o jo priešybė laisvalaikis – individualus, laisvas, privatus [4, 6]. Funkcionalistai manė, kad laisvalaikis priklauso nuo darbo pobūdžio [4, 8]. Laisvalaikio tapus komerciniu produktu, jis pradėtas modeliuoti kaip vartojimo laikas. Laisvalaikio komercionalizacija ir vartojimo laisvalaikio kilimas formavo deterministinį požiūrį, išryškėjusį Frankfurto mokykloje: suvokta, jog laisvalaikis kaip vartojimas vis labiau įtraukiamas į kapitalistinę ekonomiką [10].

Lietuvoje (bei kitose sovietinėse respublikose) sovietmečiu sociologai, kaip ir minėti etnologai, tyrė darbininkų laisvalaikio kultūrą, kurią apibrėžė „kaip kasdienę kultūrinę veiklą laisvalaikiu, sąlygojančių asmenybės savikūrą, laisvalaikio bendravimą, kūrybinių poreikių tenkinimą“ [20, 530]. Kultūrinę laisvalaikio veiklą, kaip manė tyrėjai, sudarė kvalifikacijos kėlimas ir kultūrinė veikla (kūrybinė veikla, teatrų lankymas, literatūros skaitymas, saviveikla ir visuomeninė veikla [24, 149], vadinasi, laisvalaikis suvoktas kaip tikslinis kultūrinis užsiėmimas, kultūros vartojimas.

Vienų naujesnių tyrimų požiūriu darbas ir laisvalaikis kategoriškai nebeprišinamas ir imta manyti, kad darbas turi būti įdomus, stimuliuojantis ir darantis dirbančiuosius laimingus – darbas kaip ir laisvalaikis tapo estetiniu ženklu [4, 8], įsivyravo laisvalaikio kaip pilnatvės, teigiamų santykių, socialinės harmonijos ir tvarkos terpės suvokimas.

Modernių visuomenių laisvalaikis dažnai yra emocinis centras žmonių gyvenime. Sutinkama, kad laisvalaikis – laisvė [4, 11]. Ši kategorija susijusi ne su laiku, o su būseną. Savirealizacija pasiekama pamiršus save laisvalaikiu ir tai žmogui suteikia gyvenimo prasmę. Laisvalaikis suvokiamas kaip vidinė žmogaus būklė, matymo būdas, žvelgimas į pasaulį [4, 15].

Intensyviai nagrinėtas laisvalaikis kaip veiklos kategorija, ką žmonės veikia laisvalaikiu (motyvacija, sąlygos, galimybės ir kita). Čia jis suvokiamas kaip praktika, kuri pasirenkama priklausomai nuo žmogaus kompetencijos ir žinių, kurias lemia motyvacija, vieta ir kontekstas [32, 13]. Ši perspektyva mums yra paranki tiriant laisvalaikį darbo bendrijose, nes įvairios veiklos atskleidžia ne tik socialines, bet ir kultūrinės bendrijos sąsajas.

Viena iš sudėtinių ir ryškiausių laisvalaikio formų yra **šventė**. Lietuvių kalboje žodis „šventė“ vartojamas plačiai, jo prasmės susijusios dažniausiai su garbe, iškilme, džiaugsmu (rečiau su ramybe, baigtu reikalu) [22]. Šventės, apeigos (ritualas) mokslininkų tiriamos kaip kultūrinis ir socialinis fenomenas, procesas ar klasifikacija. Antai Laima Laučkaitė šventės mato kaip laiko ir socialinio sambūrio kategoriją [21]. Apibrėžiant etnologijoje vartojamo termino „šventė“ kontūrus, į švenčių „sąrašą“ patenka ir rimtos, ir linksmos iškilmės, skirtos kažkokiai progai, dienai. Angelė Vyšniauskaitė Etninės kultūros globos tarybos pavedimu 2001 m. pateikė šventės ir renginio atskiras apibrėžtis (2), kurias skiria šventės sakralumas, o jungia dalyvaujančiųjų pasitenkinimo jausmas [38]. Šventės terminą tyrimuose dažnai keičia ritualo (apeigų) (3) sąvoka. Ritualo apibrėžimas kito nuo siauresnės apibrėžties, apimančios religinius, sakralius veiksmus, iki „apibrėžtų formalių proginių elgsenų, perduotų ne technologijų rutinos, nurodant tikėjimus mistinėmis būtybėmis ar jėgomis“ (Turner 1967 cit. pagal [16, 67]). Tarp visuomenės ritualų išskiriami ir laiko perėjimo ritualai (*rites*), kurie atspindi laiko klasifikaciją [16, 77]. Ritualas tampa vienu iš būdų, kuriuo mes struktūruojame ir interpretuojame mūsų pasaulį [2, 267].

Anglų kalboje vartojami *feast*, *feastival* ir *holiday* žodžiai turi panašias reikšmes. Pirmasis jų, be pasikartojančios religinės šventės, iškilmių, dar reiškia puotą, o antrasis

- (2) „Šventė tai – visuma sakralios prasmės veiksmų, kuria nors išskirtine proga atliekamų didesnėje ar mažesnėje bendrijoje, suteikianti tos bendrijos nariams dvasinį pasitenkinimą bei fizinį atsipalaidavimą, sielos atgaivą. O šventinis renginys kažkokių visuotiniai suvokiamų sakralių apeigų neturi, nors jo dalyviams taip pat gali suteikti pasitenkinimą. Šventiniai renginiai gali būti vienkartiniai ar pakartotiniai. Kasmet besikartojantys ta pačia proga jie gali tapti tradiciniais, t. y. tikra švente“ [38].
- (3) „Lietuvių kalbos žodyne“ jis siejamas su religinių apeigų ceremonijomis, ceremonialu: „religinių apeigų atlikimo tvarka; religinių apeigų taisyklių rinkinys“ [22], o žodžio vartojimas plito iš rašytinės kalbos. Etnologinėje literatūroje lietuvių kalba terminai „ritualas“ ir „apeigos“ vartojami sinonimiškai (plačiau žr. [35, 34–35]).

(*holiday*) dar žymi laisvas nuo darbo dienas. Jei žodžiu *festival*, kurio kilmė ir vartojimas tiesiogiai susiję su religinių švenčių eisenomis, karnavalais, puotomis [2, 120–128], šią dieną dažniau įvardijami šiuolaikiniai kultūros, mokslo pasikartojantys renginiai, ypač tarptautiniai (kino, meno festivaliai – pastarasis žodis dažniausiai nebeverčiamas į lietuvių kalbą), tai *holidays* dažnai vartojamas kaip *vacation* (išėginės dienos, atostogos) sinonimas. Kintant socialinei, kultūrinei, politinei, ekonominei aplinkai kinta ir šventės. Jos šiandien taip pat naudojamos kaip verslo produktas (atrakcija) ir nagrinėjamos (tokie tyrimuose vartojamas pasakymas *Festivals and events* – šventės (arba festivaliai) ir renginiai) ekonomikos, vadybos studijose (geografijos, turizmo, verslo) kaip būdas, pritraukiantis turistus. Kartu taip yra skatinamas įvairių švenčių ir oficialių miesto, regiono, valstybės renginių (at)kūrimas. Šiuo metu daugelis miestų įgyvendina socialinės ir ekonominės plėtros strategiją per festivalius, kurie organizuojami siekiant pritraukti turistus ir išplėsti kultūrinę pramoginę pasiūlą vietiniams gyventojams. Reiškiny, kai daugėja įvairių festivalių bei didėja jų poveikis miestams, vadinamas *festivalizacija* [9, 706].

Neoficialių ar mažesnių grupių, privačių švenčių (čia, manyčiau, labiau tinka anglų kalbos žodis *holiday*) tyrimų yra mažiau. Amitai Etzioni pažymėjo, kad sociologų diskurse termino *holiday* įvairiose svarbiausiose sociologų enciklopedijose nėra, o Amerikos paveldo žodyne šis terminas yra apibrėžiamas kaip „ypatingo įvykio atminimo ar šventimo dienos, kuriomis pagal papročius ar įstatymais sustabdomos bendrosios verslo veiklos“ [31; 36]. Modernių švenčių tyrimuose pabrėžiama, jog šventės šventimu, renginiu, skirtu kažkokiai progai paminėti, siekiama formuoti ir palaikyti bendrą valstybės oficialiąją ar organizacinę kultūrą, kuri skatintų bendruomenės sutelktumą, atsinaujinimą. A. Etzioni manymu, šventės (*holiday*) ir ritualai gali būti tiriami ne tik kaip visus jungiantys, bet ir skaidantys (A. Etzioni ginčija Durkheimio prielaidą apie glaudžią teigiamą koreliaciją tarp renginio bei dalyvavimo šventėse ir visuomenės integracijos). Autorius išskiria kelis tokius prieštaravimus minėtai integracijos prielaidai [12] (4). Manyčiau, svarbu atkreipti dėmesį ne tik į integracinius bei dezintegracinius švenčių aspektus, bet ir jas kaip terpę (ar būdą), kai socialiniai kultūriniai ar kiti pokyčiai, inovacijos „įteisinos“, integruojamos ir tampa norma konkrečioje visuomenėje, grupėje.

DARBAS, PROFESIJA, BENDRADARBIAI

Jau minėjau, kad laisvalaikis glaudžiai susijęs su darbo kategorija. **Darbas** lietuvių kalboje apibrėžiamas kaip „tikslingas, visuomenei naudingas žmogaus veikimas, reikalaujantis protinių ar fizinių jėgų įtempimo, dirbimas, veikla, triūsas“ [22], o anglų k. *work* bendriausioji prasmė analogiška: fizinės ar protinės pastangos arba veikla, nukreipta į kažko gamybą ar pasiekimus ([36]). Darbas (kaip fenomenas, reiškinys) ir su juo susiję socialiniai, ekonominiai ar kiti santykiai yra įvairių sričių mokslinių tyrimų centre. Socialinėje ir kultūrinėje antropologijoje su darbu susiję tyrimai plėtojosi įvairiomis kryptimis, ir tai rodo sąvokos ir fenomeno įvairiabriauniškumą: JAV buvo plėtojama industrinė (pramonės), darbo, organi-

- (4) Pirmiausia, vienos šventės yra labiau integruotos visuomenėje, kaip ir atskirose visuomenės grupėse, nei kitos. Švenčių teorija, autoriaus manymu, padeda suvokti, jog vienos šventės, švenčiamos atskirose etninėse bendrijose, gali stiprinti tarpusavio integraciją, tačiau kartu didinti santykių fragmentaciją plačiojoje visuomenėje. Panašios problemos matyti privatizavus viešas šventes, ir tai taip pat kenkia visuomenės integracijai. Nėra aiški švenčių kaitos dinamika (pasikartojančia seka ar cikliška konkrečioje visuomenėje). Sveikai logikai prieštarauja tai, kad religinės institucijos sąmoningai keičia šventes, kad neatitolintų daugumos sekėjų, skirtingai nei pilietinės institucijos. Pastebimi nekoreliuojantys lyties vaidmenų pokyčiai visuomenėje ir švenčiant šventes.

zacių ir įmonių, taip pat vadybos, taikomoji ir ekonominė [27, 3], dizaino antropologijos; Europos šalyse įsitvirtinusi organizacijų antropologija (dabar orientuojasi į kultūrų įvairovę grindžiamą požiūrį studijuoti organizacines problemas) [23, 25]. Kiekviena iš paminėtų tyrimų krypčių stengiasi apibrėžti atitinkamas savo nišas: industrializacijos, organizacines, prekybos ir t. t. Šiame tyrime nebus gilinamasi į darbo organizacines (oficialiųjų veiklų) problemas, čia aptarsime darbo bendrijos neformaliąsias veiklas, padedančias suburti bendriją, palaikyti ir plėtoti kultūrinius, socialinius sąveikos saitus bendrijoje ir už jos ribų. Šiam tikslui pasiekti paranku remtis tyrimais, atliktais organizacinės ir profesijos antropologijų sferoje.

Organizacijų etnografija analizuoja visų rūšių praktikas, artefaktus, subjektus ir situacijas. Šie tyrimai orientuojasi į kultūros ir simbolių išteklių svarbą gaminant, skirstant ir atribojant kolektyvines vertybes. Yra pripažįstama, jog organizacijos plėtoja skirtingus emocinius ryšius, kolektyvo palaikomus tikėjimus, kurie skatina organizacijos narius elgtis tam tikru būdu. Šie tikėjimai yra ideologijos, paremtos abstrakčiomis idėjomis, išreikštomis konkrečiais simboliais, ritualais, mitais, pasakojimais ir pan. (užimtumo, profesinės subkultūros) [26]. Pastaruoju metu tyrėjai siekia atsiriboti nuo kolektyvinių vertybių, tolti nuo santykių tipų (pvz., solidarumas, konfliktas, bendradarbiavimas, gamyba, susvetimėjimas), kuriančių socialines situacijas, tyrimų [8, 16]. Tačiau formalioji organizacinė teorija rutuliojasi toliau atskirai, nekreipdama dėmesio į tokią kritiką. Tyrimai rodo, kad neformalioji organizacija bendrovės viduje labai kontrastuoja su *formaliąja organizacija* (korporacijos taisyklių ir politikos apibrėžtos sąveikos), kurią vadovai įdiegė, siekdami bendrovės keliamų tikslų [1, 6]. Neformalus darbiniai santykiai teikia pasitenkinimo darbu jausmą, palaiko sanglaudą [28, 24], todėl išsiplėtojo taikomoji antropologija (vadybininkų). Čia taikomomis praktikomis (komandinio darbo įgūdžių (*team building*), komandos tarpusavio supratimo (*team training*), domėjimosi darbu (*team spirit*) ugdymas ir kitos veiklos) siekiama pagerinti komandos veiklą, efektyviau atlikti darbus ir pasiekti geresnių rezultatų. Siekdami sukurti gyvybiškesnę darbovietę darbdaviai įtraukia įvairių progų šventimą, kad sukurtų džiugią nuotaiką, kad visi jaustųsi kaip namie. Švenčiamos ne tik religinės, bet ir pasaulietinės ar organizacijos įsteigimo šventės. Metinėmis šventėmis siekiama sutvirtinti bendrovės tikėjimą, kad visi darbuotojai yra didelė šeima [5]. Taip dažniausiai padedant vadybininkams kuriama organizacijos kultūra. Viena vertus, šiuo atveju oficialioji ir neformalioji kultūra neišsiskiria, kita vertus, neformuojant organizacinės kultūros, oficialioji ir neformalioji kultūros dažnai nesusisieja.

Organizacinės, verslo ir kiti antropologai bei sociologai pastebėjo naują reiškinį – socialinių tinklų darbo bendriją, kurią sudaro savos srities specialistai, besidalijantys informacija, patirtimi sprendžiant iškilusias darbo problemas. Šios bendrijos vadinamos praktikos bendrijomis ir yra intensyviai tiriamos. Jų tyrimo sfera labai artima profesijų fenomenui.

Profesija apibrėžiama kaip „darbinės veiklos rūšis, kuriai reikia spec. pasirengimo ir kuri yra pragyvenimo šaltinis“, o anglų k. *profession* – užimtumas, karjera, taip pat ir jos mokymasis, su ja susiję tikėjimai (5). Profesijas tiria sociologai, antropologai, istorikai. Antai profesijų sociologija, savo pradžių siejanti su 1933 m. išėjusia A. M. Carr-Saunderso

(5) „Lietuvių kalbos žodyne“ aiškinama kaip nuolatinė specialybė; veiklos, užsiėmimų rūšis, kuri reikalauja tam tikro pasirengimo ir yra pragyvenimo šaltinis (<http://www.lkz.lt/startas.htm>); žodis profesija yra kilęs iš lot. k. *professio* – pasisakau; paskelbiu savo pavardę, turta verslą [30, 603]; pagal „Collins English Dictionary“ [7] – išpažintis, deklaravimas savo tikėjimo ir pan, kilęs iš *professio*, reiškiančio religinių įžadų davimą.

ir P. A. Wilsono knyga „Profesijos“, yra tiesiogiai susijusi su darbo sociologija (tyrė profesijų tipologijas, funkcijas, profesionalizacijos klausimus) [29, 16–34]. Rusų sociologų 2004 m. įvykusio seminaro pagrindu parengta publikacija įtraukia į „profesijos antropologijos“ studijas, paremtas etnografiniu tyrimu [39]. Įvadiniame straipsnyje Romanovas ir Jarskaja Smirnova profesijos antropologiją apibrėžia kaip konkretų metodologinį priėjimą tiriant įvairius profesijų ir profesinių grupių plačiąją prasmę kasdienius aspektus (jie profesijų antropologiją apibrėžia darbo, organizacijų antropologų tyrimų pagrindu). Esmine šių studijų samprata laikoma kultūra.

Šia kryptimi pastaruoju metu dirbanti folkloristė T. Ščepanskaja išleido monografiją, skirtą neformalios tradicijos fenomenui profesinėje sferoje. Čia tradicija suvokiama kaip ženkliškas fenomenas – simboliškai normatyvinis kompleksas, egzistuojantis vienoje ar kitoje profesinėje terpėje stereotipizuotų formų elgsenoje, diskurse, simboliuose ir interpretavimo taisyklėse, kurios tiesiogiai transliuojamos kasdienėje komunikacijoje [40, 3]; šios tradicijos tiriamos tik egzistuojančios neformaliu lygmeniu. Profesija, jos manymu, negali būti apibrėžiama kaip bendrija (rus. *сообщество*), nes ji ne organizacija – jos ribos, narystė ir pats buvimas aiškiai neapibrėžti, skirtingai nei organizacijos, kur narystė formaliai nustatyta [40, 22]. Profesijos kaip „įsivaizduojamos bendrijos“ ribos profesionalų gali būti brėžiamos plačiau nei jų darbo kolektyvas ar vietos bendruomenė. Įsivaizduojama bendruomenė palaiko ryšius simboliniais vaizdais (rus. *образы*), tapatumo simboliais [40, 25]. Apsibrėžusi profesijos ribas autorė pripažino, kad profesinę neformaliąją kultūrą kuria ne tik profesionalai, tiesiogiai atstovaujantys profesijai, bet ir kartu su jais dirbantys kitų profesijų atstovai, pvz., aktorių bendrijoje kartu dirbantys grimo, kostiumo profesijų atstovai, todėl ji mano, kad ši subkultūra yra persipynusi. Remdamasi JAV antropologų tyrimais, ji profesijai priskiria tokius bendriausius „ženklus: užsiėmimo specializaciją, priskyrimą tam tikrai socialinei grupei, žinojimą kaip profesionalo statuso patvirtinimą, specialų pasiruošimą ir formalų licencijavimą, profesinę etiką, profesijos autonomiją ir profesinį tapatumą“ [40, 13]. Pastaroji tyrimų kryptis yra susijusi su profesinės grupės tapatumo ir identifikavimo problematika, kartu atskleidžianti neformaliosios profesinės kultūros apraiškas ugdant profesionalumą. Tokie tyrimai, sakyčiau, krypsta į profesijų kultūrinių savitumų paieškas, o bendradarbių kaip miestiečių bendrijos laisvalaikio tyrimai, manyčiau, paliečia tiesioginius kolektyvo saitus (ne įsivaizduojamus, o realiai patiriamus kasdien), ir per šių bendrijų laisvalaikio veiksmus galime stebėti jų kultūrinę raišką.

Terminas **bendradarbiai** yra sudarytas iš dviejų žodžių – *bendras* ir *darbas*. „Lietuvių kalbos žodynas“ nurodo dvi jo reikšmes: pirmoji, plačiausia, – bendro darbo žmogus ir kita, specifinė, – kas laikraščiu rašo, jo straipsnių autorius. Abu jie akcentuoja bendru darbu užimtus žmones, o terminas darbuotojas šio bendrumo neišreiškia ir pažymi tik žmogaus užimtumą – kas darbuojasi, veikėjas [22]. Anglų kalboje atitikmenys *coworker* (*co-worker*) arba *fellow worker* taip pat reiškia darbuotojus, kartu atliekančius darbą (jungtis – darbas): tas, kuris dirba su kitu [36]. Wisegeek internetinėje svetainėje nurodoma [37], kad žmonės mėgsta atskirti bendradarbį (*coworker*) ir pavaldinį (*subordinate*) arba vadovą (*supervisor*), kurių pirmąjį (bendradarbį) laiko to paties statuso kolega, ne kažką aukščiau ar žemiau kompanijos lygmeniu. Bendradarbiai gali turėti organizacijoje vienodas ar panašias pozicijas bei dažnai vienodus jėgos ir autoriteto lygmenis. Tai juos jungia, išskyrus vadovus, kurie duoda nurodymus. Dauguma žmonių tikisi, kad jų lygiateisis būvis su kolegomis užtikrins tokį pat traktavimą (elgimąsi) ir gerus darbo santykius. Kadangi bendradarbiai dirba kartu vienoje erdvėje daug valandų, jie gali susidraugauti ir palaikyti draugiškus ryšius ir už

darbovietės. Kiti žmonės gali laikytis nuošaliai, būti diplomatiškesni, bet nebūtinai draugiški su kartu dirbančiais ir aiškiai atskirti darbo ir asmeninį gyvenimą. Šios uždaros erdvės gali nukreipti santykius opozicine linkme, kai kurie žmonės turi visiškai priešiškus santykius su savo kolegomis. Darbdaviai stengiasi išlaikyti profesionalius ir neutralius santykius tam, kad užkirstų kelią įvairiems kaltinimams, įžeidinėjimams ar kitam netinkamam elgesiui [37].

Žodis **bendrija** greta bendradarbių dažnai reiškia papildomus, ne tik darbinius, dirbančiųjų saitus. Lietuvių kalboje žodis siejamas su susivienijimu, draugija, jungiama bendro tikslo, ir yra draugystės sinonimas [22]. Panašios prasmės yra anglų k. žodis *community*; jo antroji reikšmė, nurodoma žodyne, – „žmonių grupė, turinti bendrų interesų: mokslo bendruomenė; tarptautinė verslo bendruomenė“ [36]. Pagal minėtą temą atliekant vilniečių bendradarbių laisvalaikio tyrimus, aiškinamasi ir bendradarbių bendrijos sąvokos *esminė* prasmė. Paklausti, kas yra bendradarbių bendrija, neretai pateikėjai suklūsta, kiek pamąsto. Vieni sako: „niekad nepagalvojau apie tai“, kitiems nekyla jokių abejonių – atsakymas būna pakankamai aiškus: kolegos, su kuriais draugiškai, maloniai bendrauji dažnai ir ne darbo reikalais. Vadinasi, bendradarbių bendrijos sąvoka rodo glaudesnę sąjungą tarp dirbančiųjų nei profesijos, kolegų ar darbovietės narių.

MIESTIEČIŲ KULTŪRA

„Lietuvių kalbos žodyne“ kultūra pirmiausia apibūdinama kaip „visa, kas sukurta žmonių visuomenės fiziniu ir protiniu darbu“ [22]. Anglų k. *culture* – „paveldėtų idėjų, įsitikinimų, vertybių ir žinių visuma, kuri sudaro bendrus socialinio veiksmo pagrindus“ [6]. Nors bendrąja prasme kultūra moksliniuose tyrimuose ir apibrėžiama įvairiai, paprastai būna pažymimi tyrimo krypties aspektai, pvz., tirdamas amerikiečių kultūrą ir charakterį C. S. Fisheris ją nagrinėja kaip rinkinį bendrai naudojamų, laisvais ryšiais paremtų, laikomų savaime suprantamų taisyklių, simbolių ir tikėjimų, kurie apibūdina žmones. Šiuo atveju kultūra suvokiama kaip pripažinta, ilgalaikė, kontroliuojama tokių institucijų kaip šeima, teisė, menas ir religija [13, 10]. Anksčiau straipsnyje minėta organizacinė kultūra suvokiama panašiai kaip ir kultūra bendrąja prasme: „ji yra dinamiška, joje atliekami strateginiai pasirinkimai, koegzistuoja skirtingi realybės konstruktai bei nustatomos skirtingos struktūros ir klasifikacijos (pvz., mes / jie skirtumas)“. Kultūra ir kultūrų vidinė dinamika yra persipynę su skirtingų grupių skirtingomis jėgomis [23, 26]. Miesto ar miestiečių kultūrą galima tyrinėti kaip oficialiąją, viešąją (miesto) ar neformaliają (miestiečių), nors skirtis čia nedidelė. Pastaruoju metu išryškėja antropologų, etnologų atliekamų tyrimų tendencija – tirti miesto gyventojų ir svečių tapatumus per santykį su oficialiąja miesto kultūra.

Miesto kultūra, pasak Aleksandros Bitušikovas, tai – sistema materialių objektų ir nematerialių fenomenų, procesų ir prasių praktikų, kurios formuoja specifinį miesto įvaizdį ir tapatumą [3, 282]. Bankla Soukupová įvardiniam straipsnyje „Objectives and Program of The English Edition of the Journal of *Urban People*“ teigia, kad „miestas“ reiškia bendrą ir simbolinę aplinką, tam tikru mastu savarankišką ir daugialypiai bei individualiai patiriamą [34]. Anna Kuczyńska pripažįsta, jog nėra vieno bendro klausimo, kurį kelia ir įvardija tyrimai apie miestą, šiuo atveju – sostinę. Šiuos tyrimus ji vadina daugiabalsišku (santykis su oficialiąja kultūra – per tapatumus). Antropologas Varšuvoje yra savas mieste, su savo gyvenamu pasauliu jame. Tai, kas yra „vadinama „antropologine vaizduote“, lydi jį pažinimo prasme. Vaizduotė geba sutelkti dėmesį į vis didesnę kiekį informacijos apie miesto gyvenimą ir iš naujo atrasti vis naujas prasmes. Tada galite kreiptis į savo atminties

patirtį – ilgametis gyvenimas kaimynystėje, vaikščiojimas pažįstamomis gatvėmis, dalyvavimas miesto bendrijų veikloje“ [19]. Taigi dažniausiai miesto kultūra minėtų žurnalų bendradarbių tiriama atskleidžiant miestiečių tapatumus. Kita plati sritis, kaip jau minėjau, kuriai daug dėmesio skiria ekonomika, verslo antropologija, turizmo antropologija ir kt., yra festivalių fenomenas miestų kultūroje. Savo tyrime išskiriu oficialią ir neformalią miesto kultūrą, jos tarpusavyje yra persipynusios ir dinamiškos. Miesto kultūra gali būti suvokiama kaip oficialioji, formuojama viešai pasitelkiant įvairius valdžios valdomus ir gyventojų palaikomus socialinius tinklus. Viena iš tokių išraiškos formų – vieši renginiai, šventės (taip pat festivaliai ir profesinės šventės). Kita miesto kultūros dalis yra neformalioji, viešai nedemonstruojama kaip miesto, t. y. neregamentuota, savaiminė, netgi kasdienė, vietinė liaudies arba oficialiosios miesto kultūros „subkultūra“. Pastarajai priskirčiau ir neformalų bendradarbių bendrijos laisvalaikį.

IŠVADOS

Nors, kaip teigė Mathias Frimanas, tyrimas disciplinos paribuose iš tiesų brėžia naujas ribas, jos yra atviros ribų kirtimui ir alternatyviems rėminimams sprendžiant konkrečius klausimus [14, 15]. Remiantis antropologų, sociologų tyrimų, susijusių su šio tyrimo pagrindinėmis sąvokomis, trumpa analize, nustatytos sąvokų tarpusavio sąsajos ir ribos, išryškintos optimaliausios tyrimo kryptys. Bendradarbių bendrijos sąvoka yra greta organizacijų kultūros ir profesijų antropologijos subjektų kaip jas sujungianti, todėl leidžia išplėsti tyrimo lauką. Miestiečių laisvalaikis suvokiamas kaip praktika, kuri pasirenkama priklausomai nuo žmogaus kompetencijos ir žinių, todėl šiuo atveju laisvalaikio tyrimu galima atskleisti miesto žmogaus pasirinkimo galimybes, motyvacijas, sąlygas ir kita. Bendradarbių bendrijų laisvalaikio tyrimai – vienas iš būdų atskleisti neformalų miestiečių kultūrinį gyvenimą ir socialinius saitus.

Gauta 2013 12 16
Priimta 2014 09 09

Literatūra ir šaltiniai

- [1] BABA, Marietta L. Anthropology and Business. *Encyclopedia of Anthropology*. Ed. H. James Bix. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2006, p. 1–51.
- [2] BELL, Catherine. *Ritual. Perspectives and Dimensions*. New York, Oxford: Oxford University Press, 1997.
- [3] BITUŠÍKOVÁ, Alexandra. Trends in Urban Research and their Reflection in Slovak Ethnology / Anthropology. *Urban People / Lidé města*, 2010, Nr. 2(12), p. 273–290.
- [4] BLACKSHAW, Tony; CRAWFORD, Garry. *The Sage Dictionary of Leisure Studies*. SAGE Publications Ltd, 2009.
- [5] *Celebrations at Workplace* [žiūrėta 2013 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.naukrihub.com/hr-today/celebrations-at-workplace.html>>.
- [6] *Collins English Dictionary* – Complete and Unabridged. Harper Collins Publishers, 2003 [žiūrėta 2013 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.thefreedictionary.com/>>.
- [7] *Collins English Dictionary* – Complete & Unabridged 10th Edition. William Collins Sons & Co. Ltd., 2009 [žiūrėta 2013 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.thefreedictionary.com/>>.
- [8] CORSÍN, Jiménez Alberto. Introduction: Re-Institutionalisations. *Anthropology of Organisations Reader* [žiūrėta 2013 05]. Prieiga per internetą: <<http://digital.csic.es/bitstream/10261/17972/1/IntroductionAnthropologyOrganisationspreprint.pdf>>.

- [9] CUDNY, Waldemar; KOREC, Pavol; ROUBA, Rafał. Resident's Perception of Festivals – a Case Study of Łódź. *Sociologia*, 2012, Vol. 44, No. 6, p. 704–728.
- [10] *Dictionary of the Social Sciences*. Ed. Calhoun Craig. Oxford University Press, 2002 [žiūrėta 2013 11]. Prieiga per internetą: <<http://oupacademic.tumblr.com/post/63372339537/free-access-to-oxford-content-during-the-government>>.
- [11] DANILIAUSKAS, Antanas; KALNIUS, Petras. *Lietuvos TSR pramonės darbininkų kultūros ir šeimos etnografinės problemos*. Vilnius: Mokslas, 1983.
- [12] ETZIONI, Amitai. Toward a Theory of Public Ritual. *Sociological Theory*, 2000, Vol. 18, Nr. 1, p. 40–59 [žiūrėta 2013 08]. Prieiga per internetą: <<http://www.gwu.edu/~ccps/etzioni/A275.html>>.
- [13] FISHER, Claude S. *Made in America. A Social History of American Culture and Character*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 2010.
- [14] FRIMAN, Mathias. Understanding Boundary Work through Discourse Theory: Interdisciplines and Interdisciplinarity. *Science Studies*, 2010, Vol. 23, Nr. 2, p. 5–19.
- [15] HENDERSON, Karla A. Leisure. *The Oxford Encyclopedia of Women in World History*. Ed. G. Smith Bonnie. Oxford University Press, 2008 [žiūrėta 2013 11]. Prieiga per internetą: <<http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780195123715.001.0001/acref-9780195123715-e-645#>>.
- [16] HENDRY, Joy. *An Introduction to Social Anthropology. Other People's Worlds*. Basingstoke and London: Macmillan Press, 1999.
- [17] KALNIUS, Petras. Miesto šeimos etnodemografiniai bruožai ir vidaus organizacija XIX–XX a. Iš: A. Vyšniauskaitė, P. Kalnius, R. Paukštytė. *Lietuvių šeima ir papročiai*. Vilnius: Mintis, 1995, p. 168–219.
- [18] KOCKEL, Ullrich. Kam reikia Europos etnologijos – ir kokios? Kritiniai svarstymai apie Europos etnologijos prasmę ir tikslą. *Lietuvos etnologija. Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 2011, Nr. 11(20), p. 33–48.
- [19] KUCZYŃSKA, Anna. Antropolog w Warszawie. *W Warszawie i nie tylko... Migawki z antropologii miasta*. Warszawa: Mazowieckie centrum kultury i sztuki, 2011, p. 5–15.
- [20] KVIESKIENĖ, Giedrė; LIEPUONIUS, Arvydas. Laisvalaikio kultūra. Iš: *Lietuvos kultūros kongresas*. Sud. R. Ozolas, G. Kvieskienė. Vilnius, 1991, p. 530–533.
- [21] LAUČKAITĖ, Laima. Vilniaus šventės ir pramogos prieš Pirmąjį pasaulinį karą. *Naujasis židinys-Aidai* 2008, Nr. 11–12, p. 468–475.
- [22] *Lietuvių kalbos žodynas*. Elektroninis variantas. 2005 [žiūrėta 2013 04 10]. Prieiga per internetą: <<http://www.lkz.lt/startas.htm>>.
- [23] van MARREWIJK, Alfons. European Developments in Business Anthropology. *International Journal of Business Anthropology*, 2010, Vol. 1, No. 1, p. 18–36.
- [24] MATULIENĖ, Gražina. Darbininkų laisvas nuo gamybinio darbo laikas ir jo panaudojimas. Iš: *Darbininkas. Gamyba ir laisvalaikis*. Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, Istorijos institutas, 1972, p. 136–161.
- [25] MERKIENĖ, Regina. Grigiškių bandomojo popieriaus kombinato darbininkų buitis ir kultūra (2. Šeimos sudėtis ir organizacija). *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai, A serija*, 1966, t. 1, p. 157–172.
- [26] MILLER, Trice Harrison. *Occupational Subcultures in the Workplace*. Cornell University, 1993.
- [27] MOERAN & GARSTEN. What's in a Name? Editors Introduction to the Journal of Business Anthropology. *Journal of Business Anthropology*, 2012, No. 1(1), p. 91–117.
- [28] PANKO, Raymond R.; KINNEY, Susan T. Working Relationships: Assessing the Need for Media to Support Close Personal Relationships at Work. *Proceedings of the 28th Annual Hawaii International Conference on System Sciences*. IEEE Computer Society Press, 1995, p. 24–33.

- [29] POVILIŪNAS, Arūnas. Profesinės veiklos lauko tyrimo ypatumai. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2011, Nr. 2(29), p. 16–34.
- [30] Profesija. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Alma littera, 2008, p. 603.
- [31] *Random House Kernerman Webster's College Dictionary*. K Dictionaries Ltd., 2010 [žiūrėta 2013 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.thefreedictionary.com/>>.
- [32] ROJEK, Chris. *Leisure Theory: Principles and Practices*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005.
- [33] RUSSELL, Ruth V. Leisure. *Oxford Encyclopedia of the Modern World*. Ed. Peter N. Stearns. Oxford University Press, 2008 [žiūrėta 2013 11]. Prieiga per internetą: <<http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780199743360.001.0001/acref-9780199743360-e-#>>.
- [34] SOUKUPOVÁ, Blanka. Objectives and Program of the English Edition of the Journal of "Urban People". *Urban People Magazine*, 2007, Nr. 1(20) [žiūrėta 2013 08]. Prieiga per internetą: <<http://lidemesta.cz/index.php?id=448>>.
- [35] ŠIDIŠKIENĖ, Irma. Simboliniai veiksmai lietuvių XIX a. II pusės – XX a. I pusės vestuvių apeigose. Kartografinis tyrimas. *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 2003, Nr. 3(12), p. 31–58.
- [36] *The American Heritage Dictionary of the English Language*. Houghton Mifflin Company, 2000 [žiūrėta 2013 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.thefreedictionary.com/>>.
- [37] *What is a co-worker?* [žiūrėta 2013 07]. Prieiga per internetą: <<http://www.wisegeek.org/what-is-a-co-worker.htm>>.
- [38] VYŠNIAUSKAITĖ, Angelė. Apie šventes, papročių ir tradicijos sampratą bei švenčių apibūdinimas. *Ekspertizės: Tautinis paveldas, tradiciniai amatai, mugės, šventės, tautodailė*, 2001 [žiūrėta 2012 12]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=7034&p_d=21303&p_k=1>.
- [39] *Антропология профессий*. Под ред. П. В. Романова, Е. Р. Ярской-Смирновой. Саратов: Научная книга, Центр социальной политики и гендерных исследований, 2005.
- [40] ЩЕПАНСКАЯ, Т. Б. *Сравнительная этнография профессий: повседневные практики и культурные коды* (Россия, конец XX – начало XXI в.). Санкт-Петербург: Наука, 2010.

IRMA ŠIDIŠKIENĖ

Localization of definitions in co-workers' leisure research

Summary

Fellows' leisure, festivals of Vilnius co-workers and formed or imposed rituals in these communities have not been investigated in Lithuanian ethnology up to now. Therefore it is important to review the adjoining studies in order to understand and appreciate the concepts in the selected range of problems and anticipate their research approaches. The article discusses the concepts of the on-going theme on co-workers' leisure "The Citizens' Community Cultural Expression": leisure, holidays, work, profession, colleagues and citizens' culture. Co-workers' community leisure studies are one of the ways to uncover informal urban cultural expression and social ties.

Key words: leisure, festival, profession, co-workers, citizens' culture